

פרשת וארא

מחודש

פניני וחידושי אור החיים הק'

ידיעת ה' הוא תנאי לביאת הארץ

וידעתם כי אני יי אלהיכם המוציא וגו'. והבאתי אתכם אל הארץ (ו, טז-יז). ונראה כי מקור החכמה נתחכם על קושיא זו, וקודם אומרו והבאתי אתכם וגו' אמר וידעתם כי אני ה' המוציא וגו', פירוש תנאי הוא הדבר, ובזה והבאתי וגו', וזולת זה אם תנאצו ה' אין כאן הבטחה זו. ואשר על כן כתב פרט זה של ידיעת ה' וגו' באמצע הבטחות הטובות, ולא איחר ולא הקדים, לומר עד כאן הוא בשבועה בלא תנאי, אבל פרט זה של הבאתם לארץ תנאי הוא הדבר וידעתם וגו', אז והבאתי, וזולת זה יהיה מה שיהיה:

בלא תורה יש קוצר רוח

ולא שמועו וגו' מקצור רוח (ו, טז). אולי כי לצד שלא היו בני תורה לא שמעו, ולזה יקרא קוצר רוח, כי התורה מרחבת לבו של אדם:

בשורה טובה מרחבת דעתו של אדם

ולא שמועו אל משה מקצור רוח (ו, טז). עוד למה שנתבשרו ישראל בשורת הגאולה, נתרבה לבבם ותחי נפשם ורוחם, וכשחזרו לשעבוד, הגם שלא היו משתעבדים אלא שיעור הרגיל ולמטה ממנו, אף על פי כן תקצר רוח, והמשכיל בטבעיות הרכבת האנושי ישיכיל על דבר:

משה ואהרן היו מלכים על פרעה וישראל

הוא אהרן ומשה אשר אמר יי להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים וגו'. הם המדברים (ו, טז-יז). הוא אהרן ומשה, פירוש המיוחסים בפרשה, הם אשר אמר ה' להם הוציאו, פירוש לצד שיש בידם יכולת להוציא, שהם מלכי פרעה מלך מצרים ובני ישראל, כמו שפירשתי בפסוק (יג) ויצום, לזה אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים, וכל הממאן יכוהו בשבט מוסר אשר הכין ה' לגו כסילים. ואומרו הם המדברים, פירוש כמלך הגוזר על עבדו בדבר שפתים לעשות דבר:

שם שמים שגור על פיהם

באשר צוה יי אתם בן עשוי: (ו, טז). עוד ירצה שעל כל דיבור ודיבור היו מזכירין שם שמים, והוא אומרו עשוי, ובשעת מעשה אמרו כאשר וגו':

זריזות למצוה

באשר צוה יי אתם בן עשוי: (ו, טז). עוד ירצה לומר, שלא היו מתעכבים בדבר, אלא תכף ומיד בכלותו לצוות אותם ה', היו נחפזים לעשות דבר ה':

השות, שדיבר לפני אלהיו בלא דרך כבוד, והעלים הכתוב הדברים ללא כבודו של משה, או אפשר שאמר לו שיעמידנו במשפט על זה צעת משפט. וכנגד למה שלחתי הסיצ ואמר אליו אני ה', פירוש רחמן אני, לזה לא יכולתי לסבול ראות ישראל בצער עד עת קז, והקדמתי לשולחך קודם הגעת הקז, להחל מעל ישראל הצרה של הגלות. ותשובה זו אינה לודקת אלא אחר שהקדים לומר לו עתה תראה (לעיל פס' א), כי תיכף ומיד יפליא פלא בפרעה מכות נפלאות, ותיכף נסתלק השעבוד:

וישב משה אל יי ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני: (שמות ה, כב. טוף פרשת שמות)

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יי: (שמות ו, ב)

אף כשה' מדאה פנים שוחקות, לא יסור יראתו

וידבר אלהים וגו'. לריך לדעת מה דיבר אלהים. גם הודעת אני ה', אחר שכבר אמר לו למעלה זכרון השם, ואמר לו (ג טו) זה שמי לעלם:

אכן להיות שדיבר משה לפני אל נורא ואיום דברים שאינם מהמוסר, ובפרט לפני מלך גדול, ודבר זה נמשך ללא שהראה לו פנים שוחקות, פנים שמחות הרשומים בשם הוי"ה, לזה הראהו ה' פנים של מורא, שהם בחינת הדין הרשומים בשם אלהים. והוא אומרו וידבר אלהים אל משה, וסיעור אומרו וידבר אלהים הוא, כי הכתוב יגיד שהיה ה' מדבר כל הדברים האמורים בפרשה בבחינת שם אלהים, שהם פנים המפחידים ומרעידים את הנדבר אליו. ואומרו ויאמר אליו אני ה' פירוש על דרך אומרים (בכרת ב) 'צמקום גילה שם תהא רעדה', נתכוון לומר לו כי הגם כי הראהו מדת הרחמים בדברו עמו, לא מפני זה יסיר מסוה הפחד וידבר בלא מורא מלכות שמים, וזה כך האות כי ה' הוא האלהים, שהרי הוא מדבר עמו בפנים הגוראים, והבן:

מה' יוצא רק טוב, וכל רעה אינו אלא גרימת האדם

עוד ירצה על זה הדרך, וידבר אלהים פירוש דבר אחר משפט, ומה הוא המשפט כי טענו טענה הנשמעת, ואמר אני ה' פירוש איך אתה מייחס לי מדה רעה צר מינו ותאמר אליו למה הרעתה, והלא אני ה' ומדתי מדת החסד והרחמים וטוב אני לכל, וכמו שכן אמר הנביא (איכה ג לח) מפי עגליון לא תלא הקעות כי אם הטובות, ומה שאמר שם והטוב הוא על בחינת פרט טוב אחד, שהוא להיות אדם לדיק לא יגזר ה' דבר כן, אלא ציד כל אדם לבחור בטוב. ותמלא שכל פעם שיזכיר ה' זכרון תשלוס הרע לעושי רשעה, ידקדק לומר כי מרשעים ילא קשע (ש"א כד יג), וכן הוא אומר (ירמיי' ב יט) תיסקר רעתך, ותמוגנו ציד עוננו (ישעי' סד ו), ויגלחם ציד פשעים (איוב ח ד), מה שאין כן הטוב, יי יתן הפוז (תהלים פה יג), טוב יי לכל (שם קמה ט), ומעתה לו יהיה שעברה צרה על ישראל, מי יודע אם היו חייבין כן ועונם גרם, או ללא הקודם לתשלוס גזירת העינוי, או ללא קאת מהם שלא האמינו כראוי וכדומה, והגך רואה כי הזקנים חזרו לאחוריהם ולא הלכו עם משה לפני פרעה כלאומרם ז"ל (שמו"ר ה יד), והקפיד ה' עליהם, באופן כי מהם ילא להם דבר זה, ואיך הוציא מפיו דברים נכרים לומר למה הרעתה:

השי"ת מרוב רחמיו אינו יכול לסבול צער ישראל

עוד ירצה על זה הדרך, להיות שאמר משה למה הרעתה למה שלחתיני, בלא התשובה, כנגד למה הרעתה דבר אחר

מדותיו של הקב"ה, דין לרשעים ורחמים לישראל

עוד יראה על דרך אומנם ז"ל (במדב"ר ג ו) בפסוק (תהלים סח ז) מוֹלִיֵא אֱסִיִּים צְפוֹקָרוֹת, 'כפי למצרים וקירות לישראל', והם שתי מדות, מדת הדין ומדת רחמים. ולזה אמר הכתוב, כנגד מה שהכין לדון את המצריים, אמר וידבר אלהים שהוא בחינת הדין, וכנגד מה שרצה להטיב לישראל אמר ויאמר אליו אני ה'. ובכלל זה רמז לו כי המכות הגדולות המוכנות לבא על המצריים, הגם שיבואו דרך כלל על כל מצרים, וישראל נתונים נתונים המה בתוכם, ודבר ידוע כי אין המשחית מבחין ומחבל הכל (ב"ק ס.), ובפרט בבא החשך, הדעת נותנת כי בודאי כי יחשיך דרך כלל לכל יושבי ארץ, לזה אמר כי ערך הדינים הרמוזים שם אלהים אשר הכין ה' להשקות את המצריים, תשמע מדת הרחמים לערך ישראל, והוא אומרו אני ה'. וכן הוא אומר (להלן י כג) וְלִכְלֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר, וּמִמֶּקְהָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מָת וגו' (להלן ט ו):

הרשעים מהפכים מדת הרחמים לדין, וישראל להיפך

עוד יראה על דרך אומנם ז"ל (ב"ר עג ג), כי 'הרשעים מהפכים מדת הרחמים למדת הדין, והוא עצמו שאמר הכתוב כאן, כי גם מדת הרחמים הסכימה לעשות דין במצרים. וזה הוא שיעור הכתוב וידבר אלהים שהוא כינוי לדין, ויאמר אליו וגו', אני מודיעך כי מדת הדין זו היא משם הוי"ה, שגם הרחמים נתהפכו עליהם לדין:

עוד ירמוז גם כן כנגד ישראל, על דרך אומנם ז"ל (שם) 'אשריהם הדיקים שמהפכים מדת הדין למדת רחמים', והוא אומרו וידבר אלהים, ויאמר וגו', פירוש מדת הדין זו שאתה רואה, נעשית רחמים המתכנת בשם הוי"ה. ומזה יחליט משה בדעתו כי נחתם גזר דין רעת פרעה אפילו בהסכמת הרחמים, ונחתם גזר דין טובת ישראל אפילו במדת הדין, ובזה תחזקנה ידיו בשליחות:

ה' מאריך אפו לרשעים

עוד יראה, להשיב על מה שטען משה למה לא קינא ה', ואמר אלהים אני, והוא אומרו וידבר אלהים, פירוש שדבר אליו כי הוא אלהים ומביא במשפט על הכל, ואת פרעה ישפט משפט שלם. וטעם שלא מיהר, ויאמר אליו אני ה', ושם זה יש בו מדות הרשומים י"ג מדות הרחמים, וחת מהם הוא אָרְךָ אַפַּיִם (להלן ז ו), שאינו ממהר לפרוע לרשעים צפועל כפיהם:

דין למשה ורחמים לישראל

עוד יראה על זה הדרך, וידבר אלהים, ומדת דין זה באה כנגד השליח שהוא משה, שדיבר לפני ה' שלא כדרך המוסר, אבל כנגד המשלח אליהם שהם ישראל, ויאמר אליו אני ה':

לענויים ה' נושא עוון

עוד יראה על זה הדרך, וידבר אלהים אל משה - יש עליו דין, ויאמר אליו אני ה' פירוש הגם שצריך לדון אותך, חליך אני נוהג מדת הרחמים, והוא שדייק לומר אליו אני ה', והטעם על דרך אומנם ז"ל (ר"ה יז) 'למי נושא עון למי שעובר על פשע', וידוע הוא כי משה עניו מאוד (במדב"ר יב ג) ומעביר על מדותיו יותר מכל הנבראים, לזה נהג ה' עמו במדה זו ונשא עונו, שהיה ראוי לבא עמו במשפט עליו. והוא אומרו אני ה' ורמז למדת נְשָׂא עוֹן (להלן לד ז), ואין כאן משפט אליו:

גילה למשה סוד כונת ה' הוא האלקים

עוד רמז ה' סוד אומרו ה' הוא הַאֱלֹהִים (מ"א יח, כד), והוא אומרו וידבר אלהים ויאמר וגו' אני ה', וזה הוא גילוי יחוד ה' אשר גילה ה' סודו אל עבדו נביאו נאמן ביתו:

וַאֲרָא אֵל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׂדֵי וְשְׂמִי יְיָ לֹא נִרְדַּעְתִּי לָהֶם: (ו, א)

מעלות האבות

בחינה אחרת, שפשט אורו על גבי המזבח. ואל יעקב, שהיה שלם, שלא יתה ממנו טיפה מאוסה כישמעאל ועשו: והבחינה בזה, שלכל שלשה הדרכות הדיקים בחיני עולם, לא נגליתי עליהם אלא באל שדי, שהוא גילוי הדרגה למטה מהדרגת גלוי שנתגלה למשה - שהוא בשם ה', כאומרו אני ה'. והכוונה בזה, להודיעו כי הוא כפוי בטובתו של מקום, שכל כך החשיבו מהאבות, והוא מדבר לפניו במיעוט דרך ארץ. והגם שמצינו שאמר בנבואת האבות גם כן (בראשית יח א) וַיֵּרָא אֵלָיו ה', דָּבַר יְיָ [אֵל אֲבָרָם] (שם טו א), כאן אתה למד כי הכתוב שם יגיד שנגלה להם ה', אבל לא השיגו לדעת ולהכיר בחינה זו הנפלאה, והוא אומרו ושמתי ה' לא נודעתי להם, פירוש שלא נתוודעה להם בחינה זו העליונה:

וארא אל אברהם וגו'. טעם שהזכיר בפירוט, ללך שכל אחד יש בו בחינה מעולה. אל אברהם, שנתעלה ללך שהוא אשר הכיר את בוראו תחלה מבלי שיקדים אליו דבר ממנו יתברך. כי הלא תמצא, כל מי שקדם לו ידיעה מהבורא ממעשיו והנהגתו עם ברואיו, אין לשבח אותו כשילך בדרך צחר לו יה, כי כל משכיל יבחר בטוב, ובפרט בטוב השלם והערב והמופלא הוא לך ה', מה שאין כן אברהם כי דבק בה' קודם שיוכר אצלו מדותיו יתברך והנהגתו. וכבר כתבתי (בראשית כה יט) כי לאברהם למנה שיקראו לו אהבו של מקום (ישעי' מח ח), פירוש אהבת האמת אהבת הטוב, כי הגם שעדיין לא הכיר ממנו אלא הנסיונות הגדולות, אף על פי כן דבק בה' ואהבו, וכמו שכתבנו במקומו. אל יצחק, שהיתה בו

ע"י תפילות אפשר להקדים את הקץ

קודם הקץ, ואמר כי הגם ששם קץ לחושך ללאת בני ישראל מארץ מצרים, והקץ עדיין לא נשלם, יש לך לדעת כי הקץ שעשיתי

פניני וחייושי אור החיים הק'

הדבר החביב ביותר היא עשות רצון ה'

וַיַּעֲשֵׂוּ בֶן פְּאֶשֶׁר צִנְהָ יְיָ (ו', יז). **עוד** ירצה, להיות כי האות יגיד על חיזוק נבואתם כדי שיאמנו, העיד הכתוב עליהם כי לא עשו הדבר לצד דבר זה, אלא לעשות מצות ה'. והוא אומרו **כאשר צוה ה'**, כי יותר חביב על הצדיקים עשות מצות ה' מכל רצון בעולם:

פרעה לא אמר שממאן לשלוח, ולא הגיב

וַיֹּאמֶר יְיָ וְגו' כְּבֹד לִב פְּרַעֲה (ו', יז). **צריך** לדעת מה מודיע בדבר זה האלהים, אחר שהם יודעים אותו. ואולי כי לא היה תשובה בפירוש מפרעה על זה למשה שלא ישלח, אלא ראה האות ושתיק, והודיע ה' למשה מה זו שתיקה, כי **כבוד לבו ומאן לשלח את העם**, ולא חש להשיב שלילת הדבר:

וַיִּפֶן פְּרַעֲה וְגו' וְלֹא שָׁת לְבוֹ גַם לְזֹאת: (ו', כג). לא שהשיב שאינו חפץ לשלח, וכונת הרשע כדי שלא יתחייב עונש על המיאון, ויביא עליו עוד מכה אחרת:

קלונו של פרעה

יְיָ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַחְנִי אֶלְיָה וְגו' (ו', טז). **עוד** ירצה על דרך אומרום ז"ל (שמו"ר ח' א) בפסוק (ויחזקאל כ"ג) **לי יאורי ואני עשיתי**, שהיה עושה עצמו אלוה, והיה מטעה עמו לומר כי הוא מכנים ואינו מוציא, והיה יוצא בהשכמה דרך נסתר מכל חי והיה עושה צרכיו ביאור. לזה באה השליחות מה' למקום גנובתו ומסתורו מכל חי, ואמר אליו תחילת דבריו ה' **אלהי העברים הוא שלחני אליך**, פירוש הודיעני מקום אתה בו, והרי לך אות כי ה' אלהינו יודע אם יסתר איש במסתרים, גם בזה נבאש, כי גילה ה' קלונו לעבדיו כי כבולעו כך פולטו, ושקר בימינו, והנה הוא 'כאשר יבער הגלגל' (מ"א י"ז):

מהיכן היה לחרטומים מים להפכם לדם

וַיַּעֲשֵׂוּ בֶן חַרְטֻמֵי מִצְרַיִם וְגו' (ו', כג). **לפי** דבריהם ז"ל (שמו"ר ט' א) שהיו כל מימות מצרים לדם, אם כן מניין מצאו מים להפכו לדם. ואולי כי לא נהפכו אלא מים המגולים, אבל מים שלא נראו בעולם שהם תחת לארץ, לא נהפכו, כאומרו (פס' כז) **וַיִּחַפְּרוּ [בְּל] מִצְרַיִם סְבִיבַת וַיִּיאָר מֵיִם לְשִׁתּוֹת וְגו':**

עוד לפי דבריהם ז"ל (ס"ג) כי ישראל נתעשרו ממכת היאור, שהיו מוכרים מים למצרים וכו', יעויין שם דבריהם, כפי זה עשו החרטומים מהנמכר להם:

להאבות הוא בחינת אל שדי, ובו שמתי לגלות גבול ואמרחי לו די, אבל בחינה אחרת לא נודעתי, פירוש לא אמרחי להם הקז שיהיה באמלעות הרחמים, אם יבקשו ויעוררו רחמים, כמו שעשו ישראל שבקשו ממני רחמים וידפקו על לתי הרחמים קודם הקז, לא נודעתי להם, ולכן הגם שלא שלמו ימי העינוי והכרה, אף על פי כן רחמתי עליהם במדת הדין, והוא אומרו בתחלה **אני ה' והבן:**

ד' הגאולות מרומזים בד' אותיות שם הוי"ה

לְכֵן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתָם וְגִאֲלֵתִי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים: (ו', י)

עוד יראה על דרך אומרום ז"ל (שמו"ר ו' ז) כי ארבע גאולות נאמרו בפסוק זה, ואולי כי הם רמוזים בשם הוי"ה שאמר ה' פתח דבריו **אמור לבני ישראל אני ה'**, ולכך זה גם הפועל יפעל ארבעה מיני גאולות. ולפי זה ידויק אומרו (פס' ז) **וְהִיִּיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים** על גאולה הבאה, בחינת ה"א אחרונה, כי תקרא גם 'אלהים' כידוע לאנשי אמת. ואולי כי לזה נתכוון באומרו אחר פסוק ארבע לשונות של גאולה, **וידעתם כי אני גם הוי"ה**, פירוש וזה כך האות, ארבע גאולות:

אם היה משה מקיים מצות ה' לבד, היה נכנס לארץ ובונה ביהמ"ק

וַיְהִי בַיּוֹם דִּבְרַי יְיָ אֶל מֹשֶׁה בְּאַרְצֵן מִצְרַיִם: (ו', כח)

והנה הראנו ה', כי הקפיד ה' על הדבר שלא עשאו משה, שכל כך השתדל ה' עם משה לעשות הוא הכל. ואולי כי לזה אמר הכתוב **ויהי לשון כער** (מגילה י'), כי הענין יגיד כי יתרון גדול היה אם עשה משה הכל, והראיה מהשתדלות ה' עמו, וכפי זה אמר **ויהי על חסרון היתרון:**

ואפשר כי לזה נתכוין מסדר הפרשיות לכתוב פסוק זה **ויהי ביום** בפרשה שקדמה, וכפי האמת נקשר הוא עם מה שלמטה כמו שפירשנו. אלא נתכוון לומר כי האער הרמוז בתיבת **ויהי**, היא על עשות המלצה בשניהם יחד. ואולי אם היה משה עושה מלצה זו לבדו, היה מתחזק כוחו והיה נכנס לארץ, ולא היו עוזרים הרפתחי על ישראל במדבר. גם אם היה נכנס לארץ היה צונה בית הבחירה, והיה עומד כל הימים. או אפשר שבצביל חסרון משה אמר לשון כער:

צבאות ה' נקראים רק ישראל

וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרַעֲה וְנָתַתִּי אֶת יְדֵי מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵי אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצֵן מִצְרַיִם בְּשִׁפְטִים גְּדֹלִים: (ו', ז)

לזה אמר את צבאותי סתם, לומר הרשומים, ואין נודך לומר צבא פלוני, כי באומרו **צבאות ה'** אחד הוא המיוחד. ואחר כך אמר מי הוא זה ואיזה הוא, **את עמי בני ישראל**. ויתבאר הכתוב על דרך כלל ופרט, אין בכלל **צבאותי** אלא הפרט שהם בני ישראל, ומעתה לא יקרא צבאונו **צבאות ה'**, אלא ישראל המרוממים והמעולים:

והוצאתי את צבאותי את עמי וגו'. צריך לדעת מי הם הצבאות, ואם הם ישראל, היה לו לומר את צבאות עמי בני ישראל. ואולי כי יכוין ה' לרשום בתורה הפלגת מעלתינו אצלנו, כי אין לו צבאות מיוחדים לו כישראל, ולזה אם היה אומר את צבאות עמי וגו', היה מקום לומר כי ה' יש לו הרבה צבאי צבאות וזה אחד מהם,

חביבות ה' לידידיו שיכולים לבקש דבר לזמן מסוים

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפָרְעָה הַתְּפָאָר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלַעֲמָךְ לְחֶבְרִית הַצְּפָרְדִּיעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתִיךָ רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאָרְנָה: וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר בְּדַבְּרֶךָ לְמַעַן תִּדְעַע בִּי אֵינְי פִּי אֱלֹהֵינוּ: ... וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִעַם פְּרַעֲה וַיֵּצֵעַק מֹשֶׁה אֶל יְיָ עַל דְּבַר הַצְּפָרְדִּיעִים אֲשֶׁר שָׁם לְפָרְעָה: וַיַּעַשׂ יְיָ כְּדַבְּרֵי מֹשֶׁה וּגו': (ה' - ט)

לזה סבל לער אותו זמן, להכיר הדבר אם מרמה אחז ואמר למחר:

אלא שכפי דרכינו אין לנו כריכין לזה, כי ראה לבחון התפארות משה שאמר שיתפלל ויתנה בתפלתו על אלהיו שיסמך תפלתו עתה ולא יעשה כי אם למחר, ואין מדה זו אפילו בעובד לכובד ומזל. ואמר למחר, פירוש שיתפלל עכשיו ויאמר בתפלתו כי למחר יסיר וגו', נתכוון הרשע להגדיל הנסיון שיתפלל להסיר ולא יסיר עד למחר. והשיב משה על זה ואמר בדברך נעשה, למען תדע בן אינן בה' אלהינו שיהציל תפלתנו בתנאיה, על דרך אומרו (דברים 7 ז) פי מי וגו' פיי אלהינו צכל קחלנו אליו, ולזה תכף ומיד יאל והתפלל לה':

ואין לחוש ולומר כי צמה יאמת פרעה את הדבר שהתפלל אז ולא למחר בעת האורד, הגה ללד שלא היה מתפלל תוך הכרך היו יודעים זמן תפלתו, וכשיאל בראותו יוס ולא למחר הגה האות אדוק. והוא אומר ויצא משה וגו' מעם פרעה ויצעק משה וגו', פירוש לעק שני דברים, האחד להסיר, והשני להסיר למחר ולא קודם, ולזה דקדק לומר על דבר הצפרדעים ולא אמר ויצעק וגו' להסיר הצפרדעים, שאז יהיה נשמע שתפלתו היתה על ההסרה ללד בלא תנאי הזמן. ויעש ה' בדבר משה, פירוש בזמן שאמר לו ויסר וגו':

עוד כריך לדקדק דברי משה, שאמר למתי אעתיר וגו', שלא היה לו לומר אלל מתי יסיר הצפרדעים, שהוא המצוק:

אבן כוונת משה להראותו, אשר יפליא ה' לחבב ידידיו, ומזה ישער ויחליט בדעתו כי מהנמנע שיעצם ה' בשום אופן. כי הגה מדרך המוסר עבד כי ישאל דבר מרבו, ולואי שישגי עשוהו לו, לא שיתנה עליו בזמן מסוים ובללד שלא יקדים ובללד שלא יאחר, אלא ועבד ישאף רבו עת אשר יחפז לחוננו רלון, ואמר משה בל וראה ההשגחה הנכונה ושלמות החיוב, שאעתיר לה' ואומר אליו בתפלתו כי יעשה הדבר בעת אשר תקבע לו הזמן. והוא אומר למתי אעתיר פירוש לאיזה זמן, תתפאר עלי לומר התפלל לה' עתה, כי לזמן פלוני יסיר וגו', והשיבו פרעה למחר וגו':

וקשה כי הגם כי נפס קפע אונה קע (משלי כא י), זה דוקא בדבר שאין הרעות ניכר לאדם אלא צמוקכל, אבל כזו וכזה אין לך אדם שיחפז שיתעבב בסכנת מות, כמו שכן קראה הוא ויסר מעלי את הפנות (להלן י י). והיה נראה לומר כי לראותו זריזותו של משה שאמר למתי אעתיר וגו', הטעתו עין שכלו, כי אמר כן משה ללד שהכיר כי קרב זמן קץ המכה, ואין עוד מאז והלאה שליטה לאלהי העברים והמכה כלתה מאליה, והערים חס ושלוס משה, ללד שאמר בדעתו כי חפץ יחפז פרעה למחר ולהסיר הנגע, לזה אמר התפאר, ומן הסתם יאמר בעת ובעונה הזאת.

משה לא פחד משום שומר

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲה וְדַבְּרָתָ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: (ט, טו)

הבית, כי כן מנהג המלכים להעמיד שומרי המלך ולהם יאו שלא יניחוהו ליכנס, אלא ודאי כי לא עמדו כנגדו, ואפילו אריות, וזה נס ערום. לזה היה ה' כריך לומר לו בא אל פרעה, פירוש הכנס ועלה אליו, ולא תשים ללד למונע בעולם:

ובזמן שהיה פרעה יואל המימה היה אומר לו לך אל פרעה, כי שם אין שומרים לירא מהם, להצטרך לומר אליו עלה אליו, אלא ללד שאין זמן זה ראוי להליכה, כי הוא מוציא בולעו התעוב ואינו מהמוסר, לזה אומר לו לך אף על פי כן:

בא אל פרעה. כלל זה כידך, כל מקום שיאמר בא אל פרעה יכוין לומר לו שיכנס אל טרקלין שלו בלא השאלת רשות, הגם שהיו לו כמשפט המלכים שומרי הבית, אף על פי כן יעול ויכנס אללו מבלי שאלת רשות. וכן היה עושה כאומרם ז"ל (ילקוט קעה), כי כמה שומרים היו לפרעה מזוינים ואריות וכלבים, והיה נכנס באין מונע:

ומצאתי ראה ברורה לדבריהם ז"ל, ממה שאמר פרעה למשה (לקמן י כח) השמר לך (וגו') אל תקף ראות פני וגו', למה הורכך פרעה להתרות במשה, והיה לו לראות לעבדיו שומרי

לפני ה' צריך תמיד לעמוד בהכנעה

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הִשָּׁבם בְּפִקֵּר וְהִתְיַצַּב לְפָנַי פְּרַעֲה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: (ט, טז)

קטן, כי כבר עשאו רבון ושליט עליו, והורכך לראותו ללד שמתבעו של משה להרכין ראשו מעט כדרך השפלים, לזה אמר כי לפני פרעה לא יתנהג כן. עוד רמז לו כי פרט זה שאומר לו

השבם בבקר וגו'. שלשה מצות נכטווה, אחת שילך בהשכמה. שנית שיתיצב לפניו, פירוש שלא ירכין ראשו ולא ירכין קומתו כדרך העומדים לפני גדולים, אלא כגדול העומד לפני

פניני וחידושי אור החיים הק'

ע"י תפלה אפשר לקצר את זמן המכה

וַיִּמְלֵא שְׁבַעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת וְגו' (ו, כה). **וְסוֹבֵר** אֲנִי שֶׁהִגַּם שְׁהִיָּה גָבוּל לְמִכָּה, הִיְתָה מִסְתַּלְקֶת אִם הִיָּה מִשֶּׁה מִתְפַּלֵּל קוֹדֵם הַזְמַן הַהוּא:

פרעה ביקש על המכות רק כשהיה לו פחד מות

וַיֹּאמֶר הֶעֱתִירוּ אֵלַי יְיָ וְגו' (ח, ד). **אֲכַן** פִּי עֵנָה בּוֹ טַעַם הִרְגַּשְׁתוּ בְּזוֹ וְכָל כִּיּוֹצֵא בָּהּ, שֶׁהוֹרֵגֶשׁ וְקָרָא לְמִשֶּׁה לְהַתְפַּלֵּל בְּעֵדוֹ, כִּי לֹא הִיָּה מִתְפַּעֵל אֲלָא כְּשֵׁאִימּוֹת מוֹת נִפְלוּ עָלָיו, וְזֶה סֵדֵר מִכּוֹתָיו ... **ח'** מִכַּת הָאֲרָבָה, פִּיּו עֵנָה בּוֹ כִּי מָה שֶׁנִּתְרַגַּשׁ הוּא לְצַד שִׁירָא יִרְאֵת מוֹת, דְּכַתִּיב (י, י) **וַיִּסַּר מַעְלֵי רַק אֶת הַמְּוֹת תִּזְחַּ:**

צריך לפרש את התפלה

אֲשֶׁר שָׁם לְפָרְעָה: (ח, ח). **מִכָּאֵן** שְׁצִרִיךְ לְפָרֵשׁ תְּפִלְתּוֹ:

מחייב היה מקנה לבני

וּמִמְקַנְהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת אַחֲרָי: (ט, ו). **שְׁהִיּוּ** לְהֵם מִיָּמִי יַעֲקֹב וּבְנָיו שְׁבָאוּ מִצְרִימָה. גַּם אוֹלֵי שְׁקֵנו מְרִיּוּחַ שֶׁהוֹרִיחוּ בְּמִכַּת הַדָּם:

מפרעה ילמדו להאמין בה'

בְּעֵבֹר הָרֵאָתָךְ אֶת בְּחֵי וְלִמְעַן סֵפֶר שְׁמוֹ בְּכָל הָאָרֶץ: (ט, ז). יִרְצָה **בְּעֵבֹר הָרֵאוֹתָךְ אֶת כְּחֵי** אֶתָּה שְׁאִמְרַת (לְעֵל ה' ב' מ' ה'), **וְלִמְעַן סֵפֶר שְׁמוֹ** בְּאִמְצַעוֹתָךְ **בְּכָל הָאָרֶץ**. פִּירוּשׁוֹ, כָּל הָעוֹלָם יִסְפְּרוּ אֶת גּוֹדֵל אֲשֶׁר עָשָׂה לְמִמָּאן בְּדַבְרֵי. וְכֵן שִׁמְעֵנוּ שְׁאִמְרוּ מֶלֶךְ אֶחָד גְּדוֹל, כִּי אִם יָבֵא מִשִּׁיחַ יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשֶׂה אוֹת אוֹ מוֹפֵת, כִּי לֹא יַעֲשֶׂה כְּפִרְעָה לְמִאֵן בְּדַבֵּר ה':

אוהרה לרשעים שיחזרו בתשובה

וְעַתָּה שְׁלַח הַעֵז אֶת מִקְנֶךָ וְגו' (ט, יט). **עוֹד** נִרְאָה, בְּהַקְדִּים לְשִׁאוֹל דְּבַר ה' **שְׁלַח הַעֵז**, לְאִיזָה מְקוֹם נוֹטָה, אִם לְהִירָא דְּבַר ה', הוּא מִעֲצָמוֹ כְּשִׁישְׁמַע כִּי מַחֵר יִמְטִיר ה' בְּרֵד בְּשֵׁדָה יִירָא וַיִּכְנִיס עֲבָדָיו וּמִקְנֵהוּ, אֲלָא וְדָאֵי שְׁלַא בָּאוּ הַדְּבָרִים אֲלָא לְמִי שְׁאִינוּ יִרָא דְּבַר ה'. וְכַפִּי זֶה יִכּוּן בְּאוֹמְרוֹ **וְעַתָּה** עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרִים ז"ל (כ"ד כ"א ו) 'אֵין **וְעַתָּה** אֲלָא תְּשׁוּבָה', כִּי לְהִיּוֹת שֶׁהֵם אֵינָם שְׁמִיּוֹם עַל לֵב דְּבַר ה', לְזֶה אָמַר לְהֵם שִׁיחְזוּ בְּתְשׁוּבָה וַיִּשְׁמְעוּ עַל לֵב דְּבַר ה' כִּי עָשָׂה יַעֲשֶׂה, וַיִּכְנִיסוּ מִן הַשְּׂדֵה וְגו'. וְהוֹדִיעַ הַכְּתוּב (פס' כ"א) כִּי הִרְשָׁעִים לֹא חֲזְרוּ בְּתְשׁוּבָה וְלֹא שָׁמוּ לְבָם וְגו', וּבְעֵרָה בָּם אֵשׁ ה':

תשובת הרשעים אינה שלימה

וַיִּרָא פְּרַעֲהָ כִּי חָדַל הַמַּטֵּר וְגו' וַיִּסַּף לְחַטָּא וַיִּכְבַּד לְבוֹ הוּא וְעַבְדָּיו: (ט, לז). **פִּירוּשׁ** שְׁלַא עֵמֵד בְּתְשׁוּבָתוֹ שְׁאִמְרוּ (פס' כ"ו) **ה' הַצְדִּיק** וְגו' אֲפִילוּ זְמַן מוֹעֵט, אֲלָא תִּיכַף וּמִיד **וַיּוֹסֶף לְחַטָּאוּ**, פִּירוּשׁ הוֹסִיף עַל הַקּוֹדֵם, כִּי אִילוּ לֹא הִיָּה אֲלָא שִׁיעוֹר הָרֵאוֹשׁוֹן, לֹא הִיָּה מִסְפִּיק לְהַחֲזִיק בִּישְׂרָאֵל אַחֲרֵי רֵאוֹתוֹ פְּלֵא הַבְּרָד, אֲלָא שֶׁהוֹסִיף עַל גֵּדֵר רִשְׁעוֹ שְׁהִיָּה בּוֹ, וְהַכְּבִיד לְבוֹ וְלֵב עֲבָדָיו:

ספק לא היו אללם, שלא חששו לשמירת עבדיהם ובהמתם. ואולי כי ללא שלא היו בשם מכות הקודמות דבר פלא כזה. לא לקחו מהם שיעור כי יכול לה, ונראה בעיניהם שהוא רחוק שיכול עשוהו:

הַתִּיצֵב, לֹא כָּל מְקוֹם יִסוּר מֵעֲלוֹ הַהֲכַנְעָה הִרְגִּיל זֶה, אֲלָא **לְפָנֵי פְּרַעֲהָ,** אֲכַל יִהְיֶה בְּלָבוֹ עֵנִי וְשִׁפְלֵי לְפָנֵי אֵל עֲלוּן, וַיְהִיָּה **לָבוֹ** בְּגוֹפּוֹ וְלָבוֹ מוֹכַנֵּעַ מֵאִימַת מֵלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. וּמֵאוּרָה שְׁלִישִׁית וְאִמְרַת אֵלָיו וְגו':

ע"י מכת ברד יכיר שכל המכות הם מה'

כִּי בִפְעָם הַזֹּאת אֲנִי שְׁלַח אֶת כָּל מִגְפָּתֵי אֵל לְבָרְךָ וּבְעַבְדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בְּעֵבֹר יַדְעֵ בִּי אֵין בְּמִנֵּי בְּכָל הָאָרֶץ: (ט, יז)

כָּל מִגְפָּתֵי וְגו'. קָשָׁה הֵלֵא רֵאוֹנוֹ שֶׁהִבִּיא עֲלוּיו עוֹד שְׁלַף מִכּוֹת אַחֲרוֹת. וְהִיָּה נִרְאָה לּוֹמַר כִּי לָאֵד שְׁקוּלָה זֹ כִּנְגַד כּוֹלָן, וְמָה שְׁאִמְרוּ ז"ל (רש"י) שְׁקוּלָה מִכַּת כְּבוֹרוֹת כִּנְגַד כָּל הַמִּכּוֹת, אֲוֹלֵי שְׁזוֹ שְׁקוּלָה כִּנְגַד כָּל שְׁלִפְנֵיהָ שֶׁהֵם שֵׁשׁ מִכּוֹת, וּמִכַּת כְּבוֹרוֹת שְׁקוּלָה כִּנְגַד כָּל שְׁלִפְנֵיהָ וּמִכַּת צֵרֵד בְּכָלָל, וְכַשְׁתָּהּ צָא לְמִנְיָן תְּהִיָּה מִכַּת כְּבוֹרוֹת שְׁקוּלָה כִּנְגַד י"ד מִכּוֹת, וְלֹא הִנְאִי דֶרֶךְ זֶה:

וְהַנְּבוּן צִעִינֵי, שֶׁנִּתְכוּן לּוֹמַר אֲלוּיו כִּי צִאֲמַלְעוֹת מִכָּה זֹ יִטָּה לָבוֹ לְהַבִּין לְהַרְגִּישׁ בְּמִגְפּוֹת שֶׁהִבִּיא עֲלוּיו ה', יוֹבֵן, כִּי כָּל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהִבִּיא עַד עַתָּה לֹא הִיָּה מַחֲלִיט פְּרַעֲהָ בְּדַעַתּוֹ כִּי הֵם מֵאֲלֵהֵי הַיְּכוּלָת, וְהִיָּה חוֹלָה בְּמַכְשָׁפוֹת וּמַעֲשֵׂה שְׂדִים, וְזֶה לֶךְ הַחוֹת שֶׁגַם הַחֲרַטוּמִּים עוֹשִׂים כֵּן, וְהַגַּם שֶׁהִיָּתָה מִכָּה שְׁאִמְרוּ הַחֲרַטוּמִּים (לְעֵיל ח טו) אֲלָצְבַּע אֲלֵהֵים הוּא, יֵשׁ מְקוֹם לְפִרְעָה לְחַשׁוֹב כִּי אֲפַשֵּׁר כִּי הֵאֲנִסִּים הַהֵמָּה לֹא הִשִּׁיגוּ הַשָּׂגַת מִשָּׁה וְאֶהְרֵן בְּמַכְשָׁפוֹת וְאוֹמְרִים כֵּן, וְלַעֲוֹלָם יִמְלֹא אֵדֵם מַכְשָׁף שִׁיעֲשֶׂה כֵּן. לְזֶה אָמַר אֲלוּיו ה' **כִּי בִפְעָם הַזֹּאת** צִאֲמַלְעוֹת הַמִּכָּה אֲשֶׁר אֲבִיא עֲלֶיךָ, **אֲנִי שׁוֹלַח אֶת כָּל מִגְפָּתֵי** שְׁכַבְרֵי הַצְּבָאֵי עֲלֶיךָ **אֵל לְבָרְךָ**, פִּירוּשׁ שְׁתַּדַּע כִּי לֹא מַעֲשֶׂה כִּישׁוּף וְשָׂדִים הֵמָּה אֲלָא מַעֲשֶׂה אֲלֵהֵים, וְהוּא אוֹמְרוֹ **מִגְפָּתֵי** כִּינּוּי הַעוֹשֶׂה אוֹתָם, כִּי בְּרֵאוֹתָךְ מִכָּה נִפְלְאָה אֲשֶׁר אֵין יוֹכֵל לִשְׂדֵד וְכַשׁוּף לַעֲשׂוֹת, אֲפִילוּ דוּמָה דְּדוּמָה, לְהוֹרִיד אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם צִפְלָאֵי פְּלָאוֹת, אִזּוֹ לְרֵאשׁוֹנוֹת תִּתְּבוֹנוּ:

חטא מצרים שלא האמינו בכח ה', יותר ממה ששעבדו בישראל

וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבוֹ אֵל דְּבַר יְיָ וַיַּעֲזֹב אֶת עַבְדָּיו וְאֶת מִקְנֵהוּ בְּשָׂדָה: (ט, כ"א)

וְאֲשֶׁר לֹא וְגו' וַיַּעֲזֹבוּ. טַעַם אוֹמְרוֹ **וַיַּעֲזֹבוּ** בְּתוֹסַפֵּת וְא"ו, שִׁיעוֹר הַכְּתוּב כֵּן הוּא **וְאֲשֶׁר לֹא שָׁת לְבוֹ** כָּל הַקּוֹדֵם **אֵל דְּבַר ה'**, הוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ אֲפִילוּ בְּצֵר כִּזָּה שְׁאֵין לוֹ שׁוֹם הַפֶּסֶד בְּהַכְּנַסְתָּם הַבִּיטָה, וְהוּא עוֹמֵד לְהַפְסִיד קְנִיּוֹ, אֲף עַל פִּי כֵּן **וַיַּעֲזֹבוּ** וְגו' לְהִרְאוֹת כִּי דְּבַר ה' זֶה. וְהִלְכָתִי כִּי הַמְצַרִּים מַכְעִיסִים הִיּוּ אֶת הַמְּקוֹס, לֹא לָאֵד שֶׁהִיּוּ מַחֲזִיקִים בִּישְׂרָאֵל לְעַזְבוֹתָם הוּא שֶׁהִיּוּ מִמְאֲנִים לְשׁוֹלְחַם, וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ שְׁלַח הַחֲמִינוֹ שִׁשׁ כַּח צוֹ חַס וְשָׁלוֹם לְהוֹרִיד הַבְּרָד, וְאֲפִילוּ בְּתוֹרַת